

สำนวนไทยสมัยก่อน กับสำนวนไทยปัจจุบัน

วัลยา ชาญฉวีธน

สมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันรวมเวลาได้เกือบสองร้อยปีแล้ว ผู้ที่ศึกษาหนังสือร้อยแก้วในสมัยก่อนคือตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๖๘) คงจะเคยสังเกตเห็นว่า ภาษาที่ใช้ในสมัยนั้นมีความผิดแผกแตกต่างกับที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน แสดงว่าเมื่อเวลาล่วงไป ภาษาย่อมเปลี่ยนแปลงไป “ตัวการ” ที่ทำให้เรารู้สึกว่าภาษาสมัยก่อนกับปัจจุบันต่างกันนั้นมีอยู่ ๓ เรื่องใหญ่ๆ คือ ความหมายของคำ สำนวน และการเรียงลำดับคำในประโยค ในที่นี้ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงแต่เฉพาะเรื่องของสำนวนเท่านั้น เพื่อเป็นแนวทางพอให้เห็นได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสำนวนเกิดขึ้นในลักษณะใดบ้าง จึงทำให้ผู้ที่ได้อ่านภาษาสมัยก่อนรู้สึกว่ามี “อะไรๆ” ที่ต่างกับภาษาสมัยปัจจุบันทั้งๆ ที่ยังอ่านภาษาสมัยก่อนนั้นเข้าใจได้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงสำนวนบางสำนวนที่ปรากฏในภาษาสมัยก่อนและยังคงมีใช้อยู่ในปัจจุบันแต่มีบางส่วนเปลี่ยนแปลงไป โดยจะไม่กล่าวถึงสำนวนที่เลิกใช้แล้วแต่ประการใด ในการนี้ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือร้อยแก้วต่างๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๖ เช่นหนังสือวรรณคดี กุฎิหมาย พงศาวดาร จดหมายเหตุ ฯลฯ โดยนำมาเปรียบเทียบกับภาษาเขียนในสมัยปัจจุบัน^(๑)

๑ คำไขว้แจง เมื่อผู้เขียนกล่าวว่าสำนวนใด “มีที่ใช้” ในภาษาสมัยก่อนหมายความว่า สำนวนนั้นปรากฏอยู่ในหนังสือที่ผู้เขียนใช้ค้นคว้า แม้จะมีเพียงตัวอย่างเดียวก็ตามผู้เขียนก็จะถือว่า “มีที่ใช้” ส่วนสำนวนที่กล่าวว่ามีไม่ปรากฏใช้ในภาษาสมัยก่อนนั้น หมายความว่าผู้เขียนไม่พบในหนังสือเหล่านั้น (อาจจะปรากฏในหนังสือเล่มอื่น ๆ ก็ได้) นอกจากนั้น ในเนื้อเรื่องผู้เขียนได้บอกชื่อหนังสือเป็นอักษรย่อ ดังนี้ ตอนท้ายเรื่องจึงได้แสดงบัญชีอักษรย่อรายชื่อหนังสือที่ใช้เป็นแหล่งของข้อมูลไว้ด้วย

คำว่า **สำนวน** ในเรื่อง^{๕๕}ผู้เขียนจะใช้ในความหมายตามพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานว่า “น. โวหาร, ทำนองพูด, ถ้อยคำที่เรียบเรียง ; ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์แต่รับใช้เป็นภาษาที่ถูกต้อง, การแสดงถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่งๆ หรือหนังสือแบบหนึ่งๆ ลักษณะนามใช้เรียกข้อความรายหนึ่งๆ” เมื่อได้ศึกษาเปรียบเทียบสำนวนต่างๆ ที่ปรากฏในภาษาร้อยแก้วสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๖ กับที่ปรากฏในสมัยปัจจุบันเพื่อคุณลักษณะสำนวนที่ยังคงมีใช้อยู่ในปัจจุบันแต่มีบางส่วนเปลี่ยนแปลงไปแล้ว อาจกล่าวได้ว่า **สำนวนที่มีใช้ในภาษาร้อยแก้วสมัยก่อนและยังคงมีใช้อยู่ในสมัยปัจจุบันมี ๒ ประเภท** คือ

๑. สำนวนที่ใช้ในความหมายเหมือนกันทั้งในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน

๒. สำนวนที่มีถ้อยคำซึ่งเป็นส่วนประกอบเหมือนกันทั้งในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน แต่ใช้ในความหมายคนละความหมาย

ต่อไป^{๕๖}ผู้เขียนจะแยกกล่าวถึงสำนวนแต่ละประเภท ซึ่งมีลักษณะที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยลงไปอีก

๑. สำนวนที่ใช้ในความหมายเหมือนกันทั้งในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน

สำนวนประเภทนี้อาจมีคำซึ่งเป็นส่วนประกอบต่างกันอยู่เพียงคำเดียว หรือมากกว่าหนึ่งคำก็ได้

๑.๑ สำนวนที่มีคำซึ่งเป็นส่วนประกอบต่างกันอยู่เพียงคำเดียว

คำต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของสำนวน และใช้ต่างกันอยู่เพียงคำเดียว

^{๕๗}มี ๒ ลักษณะ คือ

ก) คำที่ต่างกัน^{๕๘}ในสำนวนนั้นๆ เป็นคำคนละคำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

^{๕๙}กุหนถือสิน

(สมัยก่อน) ใช้ ^{๖๐}กุหนถือสิน

(ปัจจุบัน) ใช้ ^{๖๑}กุหนยืมสิน เช่น “นายแดงค้าขายขาดทุนจนต้อง ^{๖๒}กุหนยืมสิน

นายดำ” คือหมายความว่า “^{๖๓}กู้ยืมเงิน”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “มาตราหนึ่ง ^{๖๔}กุหนถือสิน ท่านก็ดี ชายตัวไว้แก่ท่าน เปนเงินมากน้อย

เท่าใดก็คิดได้ใช้หนี้ แลตัวมิได้ยู่รับใช้ท่านช้านาน” (๓ กฏ. ๗๘)

“กล่าวลักษณะกุ่มหนึ่ดือสึนกันแล้วแลเอาต้นเป็นดอกไต้ ๕ มาตรา
เท่านั้น”

(๓ กฏ. ๗๙)

ต่อคำต่อเถียง

(สมัยก่อน) ใช้ ต่อ *คำ* ต่อเถียง

(ปัจจุบัน) ใช้ ต่อ *ลือ* ต่อเถียง เช่น “ท่านไม่ควร *ต่อลือต่อเถียง* กับเขาเลย”
คือความหมายว่า “เถียงอย่างไม่ยอมยุติ”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “ดูขุนผู้ใดขุนคาบห้ามปราชญ์ฟัง *ต่อคำต่อเถียง* ใช้ มีโทษ ๓ ประการ”

(๑ กฏ. ๗๕)

บานแบ่ง

(สมัยก่อน) ใช้ บาน *แบ่ง*

(ปัจจุบัน) ใช้ บาน *เบ่ง* เช่น “ดอกไม้บานาพรรณต่างก็ *บานเบ่ง* รับแสงแดด
ยามเช้า” คือหมายถึง “ดอกไม้ที่กำลังบานเต็มที่”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “ริมรอบขอบสระนั้น มีพรรณทิวมาตมิ้งไม้พื้นจรุณรุ่น
ขึ้นเรียงเรียบเป็นระเบียบใบก้านกิ่งยอดดอกรชร *บานแบ่ง* ซึ่ง
เกสรกลีบกลืนทิพบุพผาหอมขจรรีนรอบบริเวณทิพพิมาน
สถานควรจะทัศนการจำเริญใจ”

(๑ กฏ. ๔๔)

อันที่จริงสำนวนสมัยก่อนคือ บานแบ่ง หรือ แบ่งบาน น่าจะเหมาะกว่าสำนวนใน
สมัยปัจจุบันคือ บานเบ่ง หรือ เบ่งบาน เพราะสำนวนว่า บานแบ่งนั้นให้ภาพดอกไม้ที่กำลัง
แบ่งบานที่ละกลีบ ๆ จนเต็มที่ที่เป็นลักษณะที่สมจริงตามธรรมชาติ

หมายเหตุ ในหนังสือวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ *สมุทโฆษคำฉันท์* และ
โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อกล่าวถึงอาการที่ดอกไม้บานจะใช้ว่า
บานแบ่งเช่นเดียวกับตัวอย่างในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งกล่าวมาแล้ว เช่น

ตัวอย่างในสมุทโฆษคำฉันท์

อำมาตยะมนตรี	พลพิริยะต่างลง
อรอาบในสระบง	กชแก้วอัน แบ่งบาน ^(๑)

ตัวอย่างในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สวนศรีพฤกษ์ชาติชัย	หลายพรรณ
งามดอกดวงใบบัน	คลี่เกล้า
คือจิตรดดาววัลย์	วชิราช
บานแบ่ง คนธรรสเร้า	เฟื่องฟุ้งจรถวาย ^(๒)

บ้านนอกขอบนา

(สมัยก่อน) ใช้ บ้านนอก **ขอบ** นา

(ปัจจุบัน) ใช้ บ้านนอก **ชอก** นา เช่น “ข้าพเจ้ามาจาก **บ้านนอกชอกนา** ยังไม่รู้จักถนนหนทางในกรุงเทพฯ” หรือ “ข้าพเจ้าเป็นคน **บ้านนอกชอกนา**” คือมีความหมายตามพจนานุกรมสำนวนโวหารไทย^(๓) ว่า “บ้านนอกที่อยู่เขตนา (ชอกแปลว่าเขต)”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๖ “เขาคกลงใจไม่ได้ที่จะทิ้งเมืองไปอยู่ตาม **บ้านนอกขอบนา**” (โคลงติดล้อ ๓๗-๘)

ปากยังไม่หายกลืนน้ำนม

(สมัยก่อน) ใช้ ปากยังไม่ **หาย** กลืนน้ำนม

(ปัจจุบัน) ใช้ ปากยังไม่ **สิ้น** กลืนน้ำนม คือหมายความว่า ยังเป็นเด็ก

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “จู๋จึ่งจึ่งว่า แะหัวหลิมเป็นเด็กหนุ่ม **ปากยังไม่หายกลืนน้ำนม** อันจะคิดเป็นกลอุบายเหมือนท่านคิดนั้น ไม่เห็นด้วย” (สาม. ๑๓๐๗)

รบราฆ่าแกง

(สมัยก่อน) ใช้ รบราฆ่า **แกง**

(๑) พระมหาราชครู, *สมุทโฆษคำฉันท์* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๕๓), หน้า ๖๐

(๒) พระศรีมโหสถ, *บทกวีนิพนธ์ของพระศรีมโหสถ* (พระนคร : โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด สีพพร, ๒๕๐๒), หน้า ๖

(๓) เจือ สตะเวทิน, *พจนานุกรมสำนวนโวหารไทย* (ธนบุรี : ธนบุรีศึกษา, ๒๕๐๑)

(ปัจจุบัน) ใช้ รบราฆ่า **ฟัน** เช่น “เมื่อเกิดการจลาจลขึ้นในประเทศ คนชาติเดียวกันกลับต้อง **รบราฆ่าฟัน** กันเอง” คือหมายความว่า “รบกันจนถึงตาย”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๕ “พระยาสุรศักดิ์ไวยุทธราชการบ้านเมือง เดิมก็คิดจะมอบราชสมบัติถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ภายหลังมาสู่อำนาจแก่ความโลภ จึงได้เกิด **รบราฆ่าแกง** กันขึ้นกับกรมพระราชวังหลัง” (บรมราชาวาท. ๓)

ลูกไก่อยู่ในเงอมือ

(สมัยก่อน) ใช้ ลูกไก่อยู่ใน **เงอมือ**

(ปัจจุบัน) ใช้ ลูกไก่อยู่ใน **กำมือ** คือหมายความว่า “อยู่ในอำนาจ อยู่ในบังคับของผู้หนึ่งผู้ใด ที่เขาอาจทำอย่างไรก็ได้ตามใจชอบ”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “ถึงมาทว่าสมิงอายมณฑะยานหนีเข้าไปอยู่ในเมืองนั้น ไซ้ว่ามันจะแซกแผ่นดินไปพันก็หามิได้ เหมือน **ลูกไก่อยู่ในเงอมือเรา** ถ้าจะบีบเข้าเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้น” (ราช. ๔๑๔)

วามือวาตั้น

(สมัยก่อน) ใช้ **วามือวาตั้น**

(ปัจจุบัน) ใช้ **วางมือวางตั้น** เช่น “นายแดงผิดใจกับหัวหน้าจึง **วางมือวางตั้น** ไม่ยอมช่วยกิจการนั้นต่อไป” คือหมายความว่า “เลิก หรือ ไม่ยอมทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๕ “ซึ่งเห็นเป็นเสมือนเสือจะคอยกินอยู่นั้น ไซ้ว่าเราฤาพวกเราไม่รู้ตัวเมื่อใด มีแต่จะกล้วมากเกินไปจน **วามือวาตั้น**” (พระเสด็จ. ๑๐๖)

“เดี๋ยวนี้ต้องอาศัยการตักเตือนอย่าให้ **วามือวาตั้น** นั้นเป็นกรหนักมิใช่เล่น” (พระเสด็จ. ๑๐๖)

“แต่บางคนโล่ฝรั่งไม่ทันถนัดเอาเพื่อที่จะเกิดการให้ยืมยิว
หวังแต่จะให้พ้นความลำบากและให้เป็นการเรียบริย้อย่างเดียว
ก็ **วามื่อวาตั้น** ให้จนฝรั่งมีอำนาจเกินไป” (พระเสด็จ. ๒๙๔)

สูจน์เย็บตา

(สมัยก่อน) ใช้ สูจน์ **เย็บ** ตา

(ปัจจุบัน) ใช้ สูจน์ **ยิบ** ตา เช่น “แม้ว่าเขาจะตัวเล็กแต่เขาก็ **สูจน์ยิบตา**” คือ
หมายความว่า “อดทนมากสู้อยู่ไม่ยอมถอย”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๕ “แลสงครามคราวนี้ถึงญี่ปุ่นจะทำได้อย่างไร ๆ น่าที่จีนจะไม่ยอมแพ้
โดยง่าย เพราะถ้ายอมแพ้ จีนจะเสียเกียรติยศเป็นอย่างยิ่ง คงจะ
ตั้งหน้า **สู้อย่างที่เรียกว่าจนเย็บตา**” (วชิรญาณ. ๑/๕๒)

สำนวนว่า สูจน์เย็บตา ในตัวอย่างนี้ น่าจะใช้ในความหมายอย่างเดียวกับ
สูจน์ยิบตา ในปัจจุบันคือตรงตามหนังสือ “กวีโวหารโบราณคดี” ว่า หมายถึงการชนไก่
เจ้าของไก่ไม่ยอมแพ้ แม่ไก่ของตนจะถูกเดือยของไก่ฝ่ายตรงข้ามจนเลือดโชก ถูกแข่งตีจน
ตาบิ่ตักยังเย็บหน้าตาจึงให้ตาเปิดเพื่อชนกันต่อไป เพราะวิสัยไก่ชนนั้น ถ้าเจ้าของไม่แยก
ยอมแพ้แล้ว ย่อมสู้ตายคาสังเวียน นี่เป็นความหมายที่มาของคำ “**สูจน์เย็บตา**”^(๑)

เสียความคิด

(สมัยก่อน) ใช้ เสีย **ความคิด**

(ปัจจุบัน) ใช้ เสีย **รู้** เช่น “นายแดง **เสียรู้** นายดำ ถูกนายดำโกงค่าเช่านา
ไปได้” คือหมายความว่า “แพ้รู้”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “พอเที่ยวหุยซึ่งแตกไปตั้งช่องสมุทหนาทหารอยู่ ณ เขาบองหยงนั้น **รู้** เนื้อความว่า
ลิโป้ระส่ำระสาย **เสียความคิด** ตันเต่งแล้วเตียงหุยกี่รีบยกทหารตามไปเมือง
เสี่ยวพ่าย” (สาม. ๒๘๗)

“ขณะนั้นโจโฉคิดน้อยใจว่า **เสียความคิด** แก่ข้าศึก ได้ความ
อภัยสนัก” (สาม. ๖๘๒)

๑ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, กวีโวหารโบราณคดี (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๓), หน้า ๔๒๖

เสียมเขาควยให้ชีวิตกัน

(สมัยก่อน) ใช้ เสียมเขาควยให้ *ชีวิต* กัน

(ปัจจุบัน) ใช้ เสียมเขาควยให้ *ชน* กัน เช่น “นายแดงใช้วิธี *เสียมเขาควยให้ชนกัน* ทำให้นายดำและเพื่อนทะเลาะกันอย่างรุนแรง” คือหมายความว่า “ยุให้สองฝ่ายทะเลาะกัน”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๔ “เพราะมันวิ่งเข้าไปเป็นผงติดใต้รองเท้าผู้ที่มีบุญ ไม่รู้ตัวแล้วจะ *เสียมเขาควยให้ชีวิตกัน*” (ประกาศ. ๒๖๒)

เอาใจออกหาก

(สมัยก่อน) ใช้ เอาใจออก *หาก*

(ปัจจุบัน) ใช้ เอาใจออก *หาก* หรือ เอาใจออก *ห่าง* ก็ได้ เช่น “ทหารเวียตนามใต้ *เอาใจออกห่าง* (หรือ *เอาใจออกหาก*) จากฝ่ายรัฐบาล ได้เข้ามาบดขยี้ฝ่ายเวียตกงเป็นจำนวนมาก” คือหมายความว่า “มีใจฝักใฝ่ฝ่ายตรงข้าม”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “เดี๋ยวก็ครั้นเห็นเดี่ยวชุนตาย แลทหารทั้งปวง *เอาใจออกหาก* เป็นอันมากก็สันคิต จึงเอาดาบเขี่ยคอกตาย” (สาม. ๒๖)

“แลคนใช้โซจีนไต้ยีนอ้วนเสียว่าคิต *เอาใจออกหาก* โซจีนจึงเอาเนื้อความลอบไปบอกเตียวเหยียง” (สาม. ๓๑)

“แต่ขุนนางทั้งปวง *เอาใจออกหาก* ลอบแต่งเครื่องบรรณาการแลมีหนังสือออกไปถวายพระยาน้อยนั้น พระมหาเทวีมิได้ทราบ” (ราช. ๑๖๐)

ข) จำนวนคำในสำนวนนั้น ๆ มากหรือน้อยกว่ากันอยู่คำหนึ่ง

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของสำนวนที่ใช้ในความหมายเหมือนกันทั้งในภาษาสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน แต่มีคำซึ่งเป็นส่วนประกอบต่างกันอยู่เพียงคำเดียว คือจำนวนคำในสำนวนนั้น ๆ มากหรือน้อยกว่ากันอยู่หนึ่งคำ เช่น

วางยาตาย

(สมัยก่อน) ใช้ วางยา *ตาย*

(ปัจจุบัน) ใช้ วางยา เช่น “เขายาตายเพราะถูกลอบ *วางยา*”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๕ “แลนางคนใช้ก็ถูกจับไปขังตราง ในการที่สงสัยว่าจะแอบ

วางยาตาย ภรรยาอะผม”

(วชิรญาณ. ๓/๒๘๗)

สำนวนว่า วางยาตาย ในตัวอย่างนี้ น่าจะใช้ในความหมายเดียวกับสำนวนว่า วางยา ในปัจจุบันคือหมายถึง “แอบเอายาพิษให้รับประทานโดยอาจใส่ลงในน้ำหรืออาหาร” จนเห็นได้ว่า สำนวนในสมัยก่อนมีจำนวนคำซึ่งเป็นส่วนประกอบ *มากกว่า* ปัจจุบันอยู่คำหนึ่งคือคำว่า ตาย

หมายเหตุ ในภาษาถิ่นบักซ์ใต้ เช่นภาษาสงขลา ใช้ว่า วางยาตาย แปลว่า “วางยาพิษ” คือคำว่า ยาตาย เป็นคำนามหมายถึง “ยาพิษ” แต่ภาษากรุงเทพฯ ในสมัยปัจจุบันเมื่อใช้ว่า วางยาตายหมายถึง “วางยา (พิษ) *ให้ตาย*” เช่น “เขาถูก *วางยาตาย*” แปลว่า “เขาถูกวางยาพิษจนตาย”

พอพืดเหวี่ยงกัน

(สมัยก่อน) ใช้ พอพืดเหวี่ยงกัน

(ปัจจุบัน) ใช้ พอพืด *พอ* เหวี่ยงกัน เช่น “นักมวยคู่นี้มีขนาด *พอพืดพอเหวี่ยงกัน*”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๖ “อังกฤษจึงได้จับปืนขนาด ๔.๗ นิ้วจากเรือรบ, ทำรางและล้อพิเศษ ลากเอาไปสู้กับ ‘ลองท้อม’, ก็ *พอพืดเหวี่ยงกัน*” (สงคราม. ๘๙)

สำนวนว่า พอพืดเหวี่ยงกัน ในตัวอย่างนี้ น่าจะใช้ในความหมายอย่างเดียวกับสำนวนว่า พอพืดพอเหวี่ยงกัน ในปัจจุบัน คือหมายถึง “พอสู้กันได้” จะเห็นได้ว่าสำนวนในสมัยก่อนมีจำนวนคำซึ่งเป็นส่วนประกอบ *น้อยกว่า* ปัจจุบันอยู่คำหนึ่ง คือ ไม่มีคำว่า พอระหว่างคำว่า พืด และ เหวี่ยง แต่สำนวนในสมัยปัจจุบันมี

ฝนตั้ง

(สมัยก่อน) ใช้ ฝนตั้ง

(ปัจจุบัน) ใช้ ฝนตั้ง *เค้า* เช่น “เมื่อเห็น *ฝนตั้งเค้า* มาเขากำลังรีบกลับบ้าน”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๕ “ถ้าเดินจากที่นั่นไปสัก ๑๕ นาทีก็จะถึงยอดเขา แต่ที่ไหน *ฝนตั้ง* มาเสียแล้ว” (ไกลบ้าน. คุรุ. ๒๖๔)

สำนวนว่า ฝนตั้ง ในตัวอย่างนี้ น่าจะใช้ในความหมายอย่างเดียวกับสำนวนว่า ฝนตั้ง *เค้า* ในปัจจุบัน คือหมายถึง “ท้องฟ้ามีเมฆครึ้มแสดงว่าฝนกำลังจะตก” จะเห็นได้ว่าสำนวนในสมัยก่อนมีจำนวนคำซึ่งเป็นส่วนประกอบ *น้อยกว่า* ปัจจุบันอยู่คำหนึ่ง คือ ไม่มีคำว่า *เค้า* แต่สำนวนในสมัยปัจจุบันมี

นอกจากสำนวนว่า ฝนตั้ง ในสมัยก่อนยังอาจใช้สำนวนว่า *เมฆตั้ง* ก็ได้ ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกับ ฝนตั้ง เช่น

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๖ “ได้ฟังคำผู้ใหญ่แล้วว่า พอเราประสูตแล้ว อากาศที่กำลังสว่างมี *เมฆตั้ง* ฝนตกใหญ่ จนน้ำฝนขังนองชालาตำหนัก” (พระประวัติ, ๑)

สำนวนว่า เมฆตั้ง ในตัวอย่างนี้ น่าจะใช้ในความหมายอย่างเดียวกับสำนวนว่า ฝนตั้ง ในสมัยก่อน คือหมายถึง “ท้องฟ้ามีเมฆครึ้มแสดงว่าฝนกำลังจะตก”

๑.๒ สำนวนที่มีคำซึ่งเป็นส่วนประกอบต่างกันอยู่มากกว่าหนึ่งคำ

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของสำนวนที่ใช้ในความหมายเหมือนกันทั้งในสมัยก่อนและสมัยปัจจุบัน แต่มีคำซึ่งเป็นส่วนประกอบต่างกันอยู่มากกว่าหนึ่งคำ เช่น

ตึกกว่านบ้านเรือน

(สมัยก่อน) ใช้ *ตึกกว่าน บ้าน เรือน*

(ปัจจุบัน) ใช้ *ตึก ราม บ้าน ช่อ*

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๖ “ที่ตั้งเมืองวางแผนผังแลทำถนนตามแบบเมืองฝรั่งเศส แต่ *ตึกกว่านบ้านเรือน* คยังสืบสน” (นครวัต. ๑๗๙)

“ต่อมาชั้นกลางสร้างเป็นตึกสองชั้น ชั้นหลังจึงสร้างเป็นตึก

ฝรั่งอย่างงามๆ ด้วยเหตุนี้ *ตึกกว่านบ้านเรือน* จึงยังเป็น

หลายชนิดปะปนกัน”

(นครวัต. ๑๗๙)

กินสุรา น้ำตาลส้ม กินข้าวค่า” (ประกาศ. ๕๕)

สำนวนว่า (ตั้ง) แทนสืบไปเมื่อหน้า, แทนสืบไปภายหลัง และแทนสืบไป

ในตัวอย่างเหล่านี้ น่าจะใช้ในความหมายเดียวกับสำนวนในสมัยปัจจุบันว่า (ตั้ง) แทนต่อไป หรือ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ที่มีคำซึ่งเป็นส่วนประกอบต่างกันมากกว่าหนึ่งคำ คือหมายถึง “ตั้งแต่วันที่พูดหรือออกประกาศนี้เป็นต้นไป”

ร่วมสายสคือเดียวกัน

(สมัยก่อน) ใช้ ร่วมสายสคือเดียวกัน

(ปัจจุบัน) ใช้ ร่วมสายโลหิต

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “เราทั้งสองรักกันเหมือนพี่น้องร่วมสายสคือเดียวกัน เจ้าโกรธพี่ว่าไร จึงไม่เจรจา” (สาม. ๑๑๒๕)

สำนวนว่า ร่วมสายสคือเดียวกัน ในตัวอย่างนี้น่าจะใช้ในความหมายเดียวกับสำนวนในสมัยปัจจุบันว่า ร่วมสายโลหิต ที่มีคำซึ่งเป็นส่วนประกอบต่างกันมากกว่าหนึ่งคำ คือหมายถึง “เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน”

เรียกลมให้เรือเสีย

(สมัยก่อน) ใช้ เรียกลมให้เรือเสีย

(ปัจจุบัน) ใช้ ชักใบให้เรือเสีย

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “โลซกจึงเข้าไปหาขุนกวนว่า เมื่อที่ที่ปรึกษาทงปวงกับเตียวเจี้ยว เข้ามาทักทานห้ามท่านมิให้ต่อสู้หวังจะให้ท่าน ไปอ่อนน้อมแก่โจโฉ นั้น ปรารถนาเพื่อจะรักษาครอบครัวของตัวเอาความสุขหาเจ็บร้อน คุ้มท่านไม่ ดีแต่จะ เรียกลมให้เรือเสีย” (สาม. ๖๕๓)

สำนวนว่า เรียกลมให้เรือเสีย ในตัวอย่างนี้น่าจะใช้ในความหมายเดียวกับสำนวนในสมัยปัจจุบันว่า ชักใบให้เรือเสีย ที่มีคำซึ่งเป็นส่วนประกอบต่างกันมากกว่าหนึ่งคำ คือหมายถึง “พูดหรือกระทำการหนึ่งอย่างใด ให้เรื่องหรือกิจการที่ดำเนินมาด้วยดีแล้วไขว่ไขว่ไป อาจทำให้เสียประโยชน์ได้”

๒. จำนวนที่มีด้วยคำซึ่งเป็นส่วนประกอบเหมือนกันทั้งในสมัยก่อนและสมัย
ปัจจุบัน แต่ใช้ในความหมายคนละความหมาย เช่นจำนวนต่อไปนี้

เกรงพระทัย

(สมัยก่อน) ใช้ในความหมายว่า “มีใจเกรงกลัว”

(ปัจจุบัน) ใช้ในความหมายตรงตามพจนานุกรมว่า “ไม่อยากจะให้รู้สึก
ลำบาก”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๑ “พระเจ้าราชาธิราชครั้งนี้ ตั้งแต่สมิงพ่อเพ็ชร แลสมิงนครอินททำไม่แล้ว
เปรียบประคองพระเพลา พระพาหาขาดไปสิ่งละข้าง ลง *เกรงพระทัย* อยู่
แล้ว ถ้าเราได้อำมาตย์ที่หนีกรอศมิงพระรามมาเสีย ที่นี้อุประมาคัง
พระพาหาขาดสิ้น” (ราช. ๓๙๕)

สำนวนว่า เกรงพระทัย ในตัวอย่างนี้ น่าจะใช้ในความหมายว่า “มีใจเกรงกลัว”

จับมือถือแขน

(สมัยก่อน) ใช้ในความหมายว่า “ถือสา” คำว่า ถือสา นี้มีความหมายตาม
พจนานุกรมว่า “นับเอาเป็นเรื่องเป็นราว มักใช้ในทางปฏิเสธ”

(ปัจจุบัน) ใช้ในความหมายตรงตามพจนานุกรมสำนวนโวหารไทยว่า “ถูกเนื้อ
ต้องตัว มักใช้กับชายที่พยายามจับต้องหญิง”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๕ “ทั้งขอบังคับสำหรับเรือมีว่า ถ้าเจ้าของเรือว่าว่าคนใดรับรางวัล
จะไล่เสียทันทีทั้งนี้ก็ไม่เป็นไรเพราะเราทำป็นให้กันเงียบ ๆ ถึงรู้
ก็ไม่มีใคร *จับมือถือแขน*” (วชิรญาณ. ๑/๖๕)

สำนวนว่า จับมือถือแขน ในตัวอย่างนี้ น่าจะใช้ในความหมายว่า ถือสา คือ
“นับเอาเป็นเรื่องเป็นราว” ข้อความที่ว่า “ถึงรู้ก็ไม่มีใครจับมือถือแขน” หมายความว่า
“ถึงรู้ก็ไม่มีใครนับเอาเป็นเรื่องเป็นราว”

เป็นภูเขาเตา

(สมัยก่อน) ใช้ในความหมายว่า “มาก” ใช้กับคำที่มีความหมายเป็นนามธรรม

(ปัจจุบัน) ใช้ในความหมายว่า “ใหญ่โต” เช่น “ขณะที่หน้าบ้านนายค้ำกองโต
เป็นภูเขาเลากา” จะเห็นได้ว่าปัจจุบันนี้ใช้กับคำที่มีความหมาย
เป็นรูปธรรม

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๖ “ส่วนผู้ที่แต่งเรื่องลงหนังสือพิมพ์เป็นนิตยนั้น จึงมักเป็นพวกที่มีการศึกษามา
อย่างลวกๆ หรือมิฉะนั้นก็เป็นผู้ถูกละออกจากราชการ และมีความเคืองแค้น
ส่วนตัวอยู่เป็นภูเขาเลากา” (โคลนติดล้อ ๒๔)

สำนวนว่า เป็นภูเขาเลากา ในตัวอย่างนี้ น่าจะใช้ในความหมายว่า “มาก”

สมน้ำหน้า

(สมัยก่อน) ใช้ในความหมายว่า “สนใจ”

(ปัจจุบัน) ใช้ในความหมายตรงตามพจนานุกรมว่า “เป็นคำแตกต้นว่า
ควรได้รับผลร้ายเช่นนั้น” เช่น “ที่นายแดงรดคว่ำก็สมน้ำหน้าแล้ว
เพราะเขามักขับรดเร็วอยู่เสมอ”

ตัวอย่าง

รัชกาลที่ ๕ “นี่ที่โต๊ะเขียนหนังสือรู้สึกเพลินใจเหมือนอยู่บ้าน เพราะเห็นหน้าคนที่เคยเฝ้า
พร้อมมูลทั้งเข้าเรือน รู้สึกใจคอเบิกบานด้วยจิตสมบัติบ้า ตั้งแต่มาไม่เคย
สบายใจเช่นวันนี้ ในเรือมหาจักรีห้องมันมากเกินไป รูปมันเดินตามเมื่อย้าย
ห้องไม่ได้ นี่มีห้องเดียวสมน้ำหน้าจริงๆ” (ไกลบ้าน. กุรุ. ๒๒-๓) สำนวน
ว่า สมน้ำหน้า ในตัวอย่างนี้น่าจะใช้ในความหมายว่า “สนใจ”

เท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องสำนวนสมัยก่อนกับสำนวนสมัยปัจจุบันคงจะ
พอทำให้ผู้อ่านมองเห็นได้บ้างว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสำนวนในภาษาไทยนั้นเป็น
อย่างไรบ้าง และถ้าอ่านเรื่องนี้อย่างพิจารณาแล้ว อาจเกิดความคิดเช่นเดียวกับผู้เขียนก็ได้ว่า
ภาษาไทยนั้น น่าสนใจศึกษาค้นคว้ามากเหลือเกิน ไม่ว่าจะป็นคำสำนวนที่กล่าวมาแล้ว
หรือคำอื่น ๆ เช่น ความหมายของคำหรือการเรียงลำดับคำเข้าประโยคก็ตาม

บัญชีอักษรย่อรายชื่อนั่งสอที่ใช้เป็นแหล่งของข้อมูล

(เล่ม) กฏ.	กฎหมายตราสามดวงเล่ม ๑, ๒, ๓, ๔ พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ฉบับโรงพิมพ์คุรุสภา พ.ศ. ๒๕๐๕
ไกลบ้านคุรุ.	พระราชนิพนธ์เรื่องไกลบ้าน เล่ม ๑-๒ พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ฉบับโรงพิมพ์คุรุสภา พ.ศ. ๒๕๑๗
นครวัต.	นิราศนครวัต พระนิพนธ์สมเด็จพระยาจ่างราชานุภาพ สำนักพิมพ์เกษมบรรณกิจ พ.ศ. ๒๕๐๓
บรมราโชวาท.	พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ ฉบับโรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๙
ประกาศ.	ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๐๕ ฉบับโรงพิมพ์ดำรงธรรม พ.ศ. ๒๕๑๑
พระประวัติ.	พระประวัติตรัสเล่า ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ฉบับโรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ พ.ศ. ๒๕๖๗
พระเสด็จ.	พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรีพจนกิจและพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ร.ศ. ๑๑๓-๑๑๘ ฉบับพิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร พ.ศ. ๒๕๐๔
ราช.	ราชาธิราช ฉบับหอสมุด สำนักพิมพ์บริการ พ.ศ. ๒๕๘๙
วชิรญาณ. (เล่ม)	วชิรญาณรายเดือน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ กรุงเทพฯ
สงคราม.	การสงครามบ้อมค่ายประชิด ปาฐกถาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ ฉบับโรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พ.ศ. ๒๕๕๙
สาม.	สามก๊ก เล่ม ๑-๒ ฉบับโรงพิมพ์คุรุสภา พ.ศ. ๒๕๙๔

หมายเหตุ

๑. ตัวเลขหลังอักษรย่อเหล่านี้ คือ เลขประจำหน้าในหนังสือเล่มนั้นๆ
๒. ชื่อหนังสือบางเล่มได้บอกไว้เต็มชื่อ (เช่น โคลนตืดล้อ) จึงไม่มีบอกในบัญชีอักษรย่อ